

Socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos galimybių patikra socialinės atskirties įveikose (metodologinis aspektas)

Irena Leliūgienė¹, Angelė Kaušylienė²

¹ Mykolo Romerio universitetas, Socialinių technologijų fakultetas, Edukologijos ir socialinio darbo institutas, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, el. paštas irena.leliugiene@gmail.com

² Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius; el. paštas angele.kausyliene@leu.lt

Anotacija. XXI a. pirmąjį dešimtmetį Lietuvos universitetų mokslininkų, socialinės pedagogikos tyrinėtojų, šio mokslo universitetinių studijų, praktinės veiklos skatintojų pastangomis, socialinė pedagogika visomis prasmėmis pakankamai giliai įsitvirtino edukologijos moksle ir profesionalioje veikloje. Šiame straipsnyje išryškinama socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos ugdomojo potencialo patikra. Akcentuojama socialinė pedagogika kaip mokslo paradigų įvairovė ir jų patikra šiuolaikinėse socialinės atskirties srityse. Nagrinėjamos socialinės pedagogikos plėtojimo koncepcijos. Atskleidžiamas socialinės pedagogikos pritaikomumas socialinės atskirties įveikose.

Atlikta daugelio mokslinių literatūros šaltinių, mokslinių simpoziumų ir forumų medžiagos analizė išryškina mokslinę problemą:

1. Kokie faktoriai skatina mokslininkus naujai pažvelgti į socialinę pedagogiką kaip mokslą ir praktinę veiklą šiuolaikinio pasaulio kontekste?
2. Kokiomis paradigmomis pasižymi šiuolaikinė socialinė pedagogika kaip įgalinantis veiksnys socialinės atskirties realybėje?

Straipsnio **tikslas** – išryškinti socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos galimybes socialinės atskirties įveikose. Šiai problemai atskleisti keliami **uždaviniai**:

- Išryškinti socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos ugdomojo potencialo svarbą šiuolaikinio pasaulio kontekste.
- Išanalizuoti socialinės pedagogikos kaip mokslo paradigmas ir jų pritaikymą mažinant socialinę atskirtį.

Straipsnio autorės, pateikdamos teorinio metodologinio pobūdžio straipsnį, mano, kad XXI a.

naujos perspektyvios teorinės koncepcijos požiūriu socialinis ugdymas (socialinė pedagogika) turėtų būti pagrindas diegiant socialines inovacijas papildomojo (neformaliojo) jaunosios kartos bendruomeninio ir pilietinio ugdymo srityje.

Rengiant straipsnį taikytas metaanalizės **metodas**.

Įvairių socialinio darbo paradigmu pateiktis ir aptartis kelia pagrįstą klausimą, ar socialinei pedagogikai ir socialiniam darbui reikalinga bendra paradigma, ar gali būti įvairūs paradigmniai požiūriai į šios srities teorijos praktinį pažinimą. Kadangi socialinės pedagogikos paradigma ne tik sistemina mokslo žinias, bet ir numato tyrimų kryptis, tad pats prioritetinių perspektyvių programų finansavimas nulemia ir mokslinių paieškų sritį. Akivaizdu, kad gyventojų socialinės apsaugos sistemos pertvarkymas į rinkos santykiais grįstą sritį ir jos komercializavimas artimiausiu metu gali atsakyti į vienareikšmišką klausimą – būti (ir kokioje paradigmoje?) ar nebūti socialinei pedagogikai šios srities mokslui ir praktikai Rytų Europoje? Šio straipsnio autorės mano, kad bet kokios metodologinio pobūdžio diskusijos socialinės pedagogikos tema ir visais atvejais yra naudingos.

Esminiai žodžiai: *socialinė pedagogika, socialinė atskirtis, socialinė aplinka.*

Įvadas

XX a. pabaiga ir XXI a. pirmasis dešimtmetis buvo didelių socialinių, politinių, ekonominių permainų, iškelusių didelius iššūkius asmenybės resocializacijai ir adaptacijai prie naujų visuomenės sąlygų, laikotarpis.

Vienas iš būdų, turėjusių palengvinti individų, ypač jaunimo ir vaikų, šeimų pozityviosios socializacijos sąlygas, išvengiant socialinės atskirties reformuojamos švietimo, socialinės ir rinkos ekonomikos aspektu, buvo socialinio-educacinio darbo su vaikais ir jaunimu gyvenamojoje vietoje optimizavimas, įsteigiant socialines-pedagogikos tarnybas, pradedant rengti šios srities profesionalus – socialinius darbuotojus ir socialinius pedagogus.

Nors pirmuosius pokyčius patiriančią socialinę pedagogiką kaip vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo objektą, iš vienos pusės, buvo žiūrima kaip į panacėją, kuri turėtų beveik išspręsti visas su vaiko socializacija ir socialine-educacine pagalba susijusias problemas, užkraunant visą šią misiją vieninteliam mokyklos naujai „iškeptam“, patirties neturėjusiam specialistui – socialiniam pedagogui, iš kitos pusės – socialinei pedagogikai kaip mokslui ir praktinės veiklos naujovei plėtotis buvo statomos užkardos net aukščiausiuose Seimo, ministerijų struktūrų savivaldos valdininkų sluoksniuose. Socialinė pedagogika, kaip viena iš socialinės partnerystės vaiko artimiausioje gyvenamojoje aplinkoje iniciatorė, kaip socialinės sanglaudos skatintoja, ne kartą buvo apklijuota įvairiomis nepelnytomis etiketėmis.

XXI a. pirmąjį dešimtmetį Lietuvos universitetų mokslininkų, socialinės pedagogikos tyrėjų, šio mokslo universitetinių studijų, praktinės veiklos skatintojų pastangomis, socialinė pedagogika visomis prasmėmis pakankamai giliai įsitvirtino edukologijos moksle ir profesionalioje veikloje. Tai liudija keli tūkstančiai parengtų universitetinių išsilavinimą turinčių specialistų – 1000 iš jų dirbančių ugdymo įstaigose, taip pat nemažas skaičius apgintų daktaro disertacijų, parengtų monografijų, kitų prestižinių veikalų socialine-pedagogine tematika.

Tačiau, praėjus 20 metų nuo socialinės pedagogikos kaip studijų disciplinos ir institucijos įvedimo, Rytų ir Vidurio Europos Skandinavijos ir Baltijos šalių mokslininkai pajuto poreikį atlikti tam tikrą patikrą šioje srityje. 2010–2012 m. vykusiuose prestižiniuose socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos „elito“ simpoziumuose, forumuose (2011 m. – Talinas, 2012 m. – Maskva, 2012 m. – Marselis) bandyta naujai pažvelgti į sukauptą dvidešimties metų patirtį ir sykiu išskirti naujus uždavinius socialinės pedagogikos mokslui ir praktikai, kaip socialinės atskirties mažinimo ir pozityviosios socializacijos veiksmui, atsižvelgiant į globalizaciją ir visuotinę ekonominę bei finansinę krizę. Daugelio mokslinių literatūros šaltinių, mokslinių simpoziumų ir forumų medžiagos analizė išryškina **mokslinę problemą**:

1. Kokie faktoriai skatina mokslininkus naujai pažvelgti į socialinę pedagogiką kaip mokslą ir praktinę veiklą šiuolaikinio pasaulio kontekste?
2. Kokiomis paradigmomis pasižymi šiuolaikinė socialinė pedagogika kaip įgalinantis veiksnys socialinės atskirties realybėje?

Straipsnio tikslas – išryškinti socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos galimybes socialinės atskirties įveikoms. **Šiai problemai atskleisti keliami šie uždaviniai**:

- Išryškinti socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos ugdomojo potencialo svarbą šiuolaikinio pasaulio kontekste.
- Išanalizuoti socialinės pedagogikos kaip mokslo paradigmas ir jų pritaikymą mažinant socialinę atskirtį.

Straipsnio autorės, pateikdamos teorinio metodologinio pobūdžio straipsnį, mano, kad XXI a., socialinio ugdymo (socialinės pedagogikos) perspektyvi teorinė koncepcija turėtų būti pagrindas diegiant socialines naujoves papildomojo (neformaliojo) jaunosios kartos bendruomeninio ir pilietinio ugdymo srityje.

Rengiant straipsnį taikytas metaanalizės metodas.

Socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos ugdomojo potencialo patikra šiuolaikinio pasaulio kontekste

Pažymint socialinės pedagogikos kaip mokslo, akademinės disciplinos ir praktinės veiklos dvidešimtmetį Lietuvoje ir kitose posovietinėse Rytų Europos šalyse, 2012 m. kovo 22–23 d. Rusijos pedagogikos mokslų akademijos socialinės pedagogikos mokslinio

tyrimo institutas (direktorė – akademikė V. Bočarova) surengė socialinės pedagogikos mokslinio elito tarptautinį forumą, kuriame buvo iš mokslinių pozicijų apžvelgtas per dvidešimtmetį nueitas socialinės pedagogikos kelias, atlikta savotiška patikra, refleksija – kas padaryta, kas neramina šios srities mokslininkus, su kokiais naujais iššūkiais susidūrė socialinės pedagogikos mokslas ir praktika, kokią vaidmenį ji atliko vaikų ir jaunimo socializacijoje, socialiniame ugdyme, iš esmės pakitus socialinėms-ekonominėms, kultūrinėms sąlygoms ir vertybėms.

Skaitydama pranešimą šiame svarbiame forume, Rusijos pedagogikos mokslų akademijos akademikė V. Bočarova (2012) pateikė naujai suformuluotą, šiuolaikinį laikotarpį atliepantią socialinės pedagogikos apibrėžimą: „Socialinė pedagogika – kaip mokslo, profesinio lavinimo ir praktinės veiklos sritis, nukreipta į pokyčius supančioje aplinkoje, žmoniškų santykių kūrimą sociume, ieškant pedagogiškai kompetentingos intervencijos įvairiose asmenybinėse situacijose mechanizmų, sprendimų paieškos, siekiant apsaugoti žmogaus teises.“

V. Bočarova (2012) pabrėžė, kad per tuos dvidešimt metų fundamentaliųjų ir taikomųjų mokslinių tyrimų interpretacija palyginti jaunai mokslo apie žmogų tyrimų sričiai, kokia yra socialinė pedagogika, buvo labai reikšminga.

Praėjęs dvidešimtmetis parodė, kad, apžvelgus daktaro disertacijas, kitus mokslinius darbus socialinės pedagogikos srityje, specialistai dar nepriėjo prie vienos (bendros) socialinės pedagogikos kaip mokslo, profesinio rengimo ir praktinės veiklos socialinės pedagogikos koncepcijos. Socialinės pedagogikos praktikai dėkoja fundamentaliųjų tyrimų, daktaro disertacijų autoriams. Juk atliktų tyrimų pagrindinė paskirtis, misija – daryti įtaką ir moksliniu požiūriu pagilinti socialinės pedagoginės veiklos praktiką. Socialinė-pedagoginė patirtis yra svarbiausias šaltinis, esminis bet kurio fundamentalaus mokslo plėtros išteklius.

Forume buvo pabrėžta, kad socialinė pedagogika yra praktinės veiklos teorinė bazė. Edukacinis komponentas nusako socialinės pedagogikos esmę ir specifiką (kaip socialinių santykių pedagogikos). Socialinė veikla dėl taikomų metodų ir ugdymo technologijų yra edukacinė. Socialinės pedagogikos paradigma turi būti bendra ir naudinga praktikai. Šiuolaikinė socialinė pedagogika dėl sąveikos su fundamenataliosiomis ir praktinės veiklos žiniomis priartina pedagogiką (ugdymo mokslą) prie socialinės praktikos, atsižvelgdama į žmonių socialinius lūkesčius, kiekvienos šeimos, kiekvieno žmogaus socialinius santykius.

Šiuolaikinė švietimo sistema turėtų būti (tikėtina, jog tokia yra) orientuota į naujus visuomenės poreikių, konkrečių šeimų ir asmenybių prioritetus.

Aktyvi, iniciatyvi ir konstruktyvi (o ne išlaikytinio, ne destruktivi) kiekvieno žmogaus socialinio dalyvavimo ir socialinės atsakomybės už tai, kas vyksta bendruomenėje, visuomenėje, artimiausioje aplinkoje pozicija – tame atvirame sociume, turėtų pasireikšti tvirtomis vidinėmis nuostatomis siekiant savo paties gyvenimo kokybės.

Besikuriančių socialinės-edukacinės veiklos mechanizmų aspektu būtina siekti, kad nepaisant visokių gerai žinomų prieštaravimų ir sunkumų, sukeltų pasaulinės finansinės ir ekonominės krizės, socialinės pedagogikos mokslininkai laikosi nuostatos, kad šeimos

funkcijų niekas pakeisti negali, o atvirkščiai, bet kurioje situacijoje reikia pasikliauti šeima kaip svarbiausia valstybinės ir socialinės švietimo politikos institucija.

V. Bočarova (2012), remdamasi V. Tumasovu, pateikia šeimos paradigmą visuomenės raidos aspektu. Praktiniame lygmenyje socialinės pedagoginės veiklos profesionalai turėtų įgyti daug kompetencijų, kad šeima jiems taptų ne našta, o lygiaverčiu partneriu vaiko socializacijos kelyje.

Socialinės pedagogikos plėtros koncepcija, pastaraisiais metais sukurta Rusijos švietimo akademijos Socialinės pedagogikos mokslinio tyrimo instituto mokslininkų, grindžiama integruotos ugdomosios-educacinės erdvės sukūrimu, kurioje:

- Sudaromos sąlygos žmonių kaip socialinio švietimo objekto potencialo visavertei plėtrai;
- Koncepcijoje prioritetas skiriamas šeimai, šeimos, kaimynystės bendrystei tiek miestų, tiek kaimo teritorinėse bendruomenėse;
- Garantuojamas visų subjektų funkcinis pasirengimas, įgyvendinant socialinę-pedagoginę veiklą su visomis vaikų grupėmis, paaugliais, jaunimu, suaugusiais savitarpio partnerystės pagrindu; su valstybinėmis struktūromis, pilietinių organizacijų institucijomis (daroma įtaka), formuojant jaunų žmonių nuostatas į gyvenimo tikslus, dorovines vertybes, sumažinant neigiamos socialinės rizikos raišką;
- susiformuoja profesionalių socialinės edukacinės veiklos specialistų korpusas;
- didinama tėvų, pačių pedagogų ir kitų žmoniškųjų išteklių, esančių sociume, socialinė-educacinė kompetencija.

Šios socialinės pedagogikos konceptualioms nuostatoms įgyvendinti būtina nuosekli metodinė socialinės pedagogikos tyrinėtojų – mokslininkų ir doktorantų – pagalba, mokslinės konsultacijos, o parengtų fundamentalių darbų mokslinės praktinės rekomendacijos turėtų teikti realiai naudingos ir pasiekti socioeducacinės veiklos praktikus.

Būtina socialinės pedagogikos mokslininkų sutelktis, iniciatyva nacionalinių tyrimų socialinės pedagogikos srityje, labiau atkreipiant dėmesį į socialinio pedagogo praktinę veiklą.

Tenka apgailestauti, kad KTU apginta L. Majauskienės (2008) disertacija apie socialinių pedagogų veiklos bendros struktūros paieškas (Vokietijos ir Lietuvos atveju) toli gražu nepasiekė kiekvieno socialinės-educacinės veiklos praktiko.

Būtiną socialinės pedagogikos mokslų pastangos, jog per pastarąjį dešimtmetį (ar daugiau) apgintų daktaro disertacijų socialine-educacine tematika (Juodeikaitė (2004), Liaudinskienė (2005), Bagdonas (2007), Statkevičienė (2007), Piščialkienė (2008), Petrauskienė, Šukytė, Merfeldaitė (2007), Baužienė (2010), Zuoza (2011), Skiecevičius (2012) ir kt.) pagrindu būtų parengti vadovėliai, monografijos, kurios socialinės pedagogikos praktikams žadintų jų kūrybinę mintį, skatintų socialinės pedagogikos mokslo ir praktikos partnerystę.

Socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktikos raiškai šiuolaikinėje visuomenėje pastaraisiais metais daug dėmesio skyrė ir Vakarų šalių, tokių kaip Suomijos, Švedijos,

Norvegijos mokslininkai (Hämäläinen, 2003; Ericson, 2006; Mayo, 2008; Kornbeck, 2009 ir kt.).

J. Hämäläinenas (2003) atkreipia dėmesį į tai, kad socialinė pedagogika, socialinio darbuotojo požiūriu, nėra vienas socialinio darbo metodų. Tradiciškai socialinis-pedagoginis požiūris socialiniame darbe pasireiškia plačiau nei pagalba žmonėms, siekiant, kad jie išgyventų sudėtingose kasdienėse situacijose. Ji nukreipta į žmonių raidos procesų, susijusių su moralinėmis vertybėmis, skatinimą. Pats pagalbos procesas remiasi E. Kanto *maxima*, kuri kiekvieną žmogiškąją būtybę apibrėžia kaip absoliučią ir unikalią vertybę, ir teigia, kad kiekvienas individas turi būti priimamas kaip pirminis tikslas, o ne kaip priemonė kažkieno tikslui pasiekti (vadinamasis kategorinis imperatyvas). Laikantis šio požiūrio, viena iš socialinio darbo edukacinių užduočių yra padėti žmonėms pasiekti ir plėtoti prasmės bei orumo patirtį jų gyvenime. Pedagogikos klausimai yra glaudžiai susiję su etiniais dalykais.

Sprendžiant teorinę socialinės pedagogikos ir socialinio darbo santykio dviprasmybę, matydamas socialinę pedagogiką kaip svarbų faktorių socialiniame darbe J. Hämäläinenas (2003) teigia, kad nors modernioje socialinio darbo koncepcijoje socialinis darbas ir socialinė pedagogika traktuojami kaip tapatūs, vis dar galima klausti, kokios charakteristikos būdingos socialinei pagalbai, kai ji siejama su pedagogikos konstruktais. Mažiausia, ką galima pasakyti – socialinė pedagogika turi neabejotiną, savarankišką perspektyvą moderniam socialiniame darbe. Ji negali būti suprantama kaip paprastų pedagoginių metodų sekos, o turėtų būti suprantama kaip edukacinė orientacija, kurioje žmonės, visuomenė, socialinės problemos ir socialinis darbas stebimi per socialinę-pedagoginę prizmę.

Pasak Bonischo (1997), socialinė pedagogika susitelkusi ties klausimais, susijusiais su individo integracija į visuomenę tiek teoriniu, tiek ir praktiniu lygmeniu. Ji siekia sumažinti socialinę atskirtį ir nagrinėja žmogaus raidos klausimus, kurie žmogų sieja su jį supančia sistema, institucijomis ir bendruomenėmis, svarbiomis jų gerovei ir gyvenimo kontrolei. Pagrindinė socialinės pedagogikos idėja – skatinti žmonių, kaip visuomenės narių, socialinį funkcionavimą, priklausymą (angl. *Inclusion* – įtraukimą), dalyvavimą, socialinį identitetą, ir socialinę kompetenciją, taip pat palengvinti integraciją bei stiprinti gyvenimo kontrolės procesą skirtingais gyvenimo tarpsniais. Tokią orientaciją apibendrinat galima apibūdinti kaip pedagoginio požiūrio taikymą sprendžiant socialines problemas bei atliepiant socialinius poreikius per asmens integracijos į visuomenę procesą.

Pedagoginės strategijos ir programos remiasi edukaciniu požiūriu. Kol politiniai veiksniai siekiant konkretaus tikslo yra nukreipti į išorinių visuomenės elementų poveikį, t. y. struktūras, institucijas ir įstatymų leidybą, pedagoginis veiksniais siekiama visuomenės pokyčio veikiant atskirą individą, t. y. žmones, moralę ir kultūrą. Socialiniame darbe, pasitelkiant pedagogiką, sprendžiami egzistenciniai vertybių bei prasmės klausimai. Socialinio darbuotojo ir kliento santykis tam tikra prasme yra edukacinis, turint omenyje asmenybės raidą, identiteto konstravimą ir žmogiškąjį augimą.

Švedų mokslininkė L. Eriksson (2006) pažymi, kad šiuolaikinis požiūris į socialinę pedagogiką Švedijoje yra susijęs su socialine rūpyba, pagalba vaikams ir jauniems žmonėms. Remiantis šia samprata, socialinė pedagogika yra labiau susijusi su daugeliu skirtingų institucijų nei su bendruomenėmis. Pastebėta, kad kitų užsienio šalių literatūroje socialinė pedagogika siejama su bendruomenėmis, o Švedijoje ji gretinama su skirtingų tipų globos ir priežiūros institucijomis. Tai gali būti susiję su socialinės pedagogikos tradicija Švedijoje, kadangi pirmiausia jos ištakos (kaip metodo, arba mąstymo būdo) siejamos su darbu su vaikais ir jaunais žmonėmis, esančiais skirtingose institucijose.

Požiūris, kad socialinė pedagogika yra vienas iš socialinio darbo metodų – pernelyg supaprastintas ir pasenęs. Socialinė pedagogika turėtų būti suprantama kaip praktinė veikla ir filosofinė prieiga, su jos pačios demokratiniu, humanistiniu požiūriu į pasaulį (Hämäläinen, 2003). Socialiniai pedagogai dažniau traktuojami kaip turintys artimesnį ryšį su klientu nei kiti socialinės veiklos specialistai, kadangi jų darbas yra mažiau susijęs su buvimu konkrečiame biure (Eriksson, 2006; Kornbreck, 2009).

Šiuolaikinė socialinė pedagogika gali būti apibūdinama kaip tradicija, plėtota skirtingose šalyse, su kiekvienam kontekstui būdingomis savybėmis. Tai, jog šiuolaikinė socialinė pedagogika, priklauso nuo konteksto, buvo plėtojama skirtingais keliais, gali būti susiję su faktu, jog skirtingos šalys rėmėsi skirtingomis teorinėmis tradicijomis, formuojančiomis „socialinių-pedagoginių“ mąstymą (Eriksson, 2006).

Pasak L. Eriksson (2006), socialinė pedagogika gali būti suvokiama kaip tradicija, kuri remiasi asmens stiprybe, jo individualia perspektyva keistis, teisę rinktis, jo atsakomybe ir galimybėmis. Tačiau tuo pat metu ši tradicija apima ir bendruomenės aspektą. Prieštaravimu galima laikyti tai, kad socialinės pedagogikos ambicijos gali sietis su adaptacija ir mobilizavimu socialiniams pokyčiams. Adaptacija dažnai turi neigiamą potekstę, priešingai nei mobilizavimas.

Bendruomenės plėtra, remiantis socialine pedagogika, vyksta dviem požiūriais: tiek konservatyviai – adaptavimas ir priežiūra, tiek ir radikaliau – mobilizuojant (Markstrom, 2000; Van der Veen, 2003; Eriksson, 2006). Kiti susiję šią dichotomiją apibūdinantys koncentrai yra susiję kaip „viršus ir apačia“, t. y. nuo smulkmenų pereinama prie bendrųjų principų, nuo konflikto prie susitarimo (Mayo, 2008).

Dabar, XXI a., grįžome prie labiau konservatyvios dimensijos, kuri remiasi bendravimu, o ne konflikto (Van der Veen, 2003). Vis daugiau atsakomybės perkeliama iš viešojo sektoriaus savanoriškai veiklai.

Švedų socialinės pedagogikos tyrinėtoja L. Eriksson (2006) pastarųjų metų darbuose skiria nemažai dėmesio socialinės pedagogikos ir bendruomenės sąsajoms, socialinės pedagogikos ir bendruomenės plėtros skirtumams. Pirmas skirtumas yra susijęs su tradicijų kilme. Socialinė pedagogika gali būti grindžiama specifiniu mąstymu, o ne tradicijomis, praktika (Hämäläinen, 2003). Tokie filosofai kaip P. Natorpas (1994) formulavo savo idėjas nesiremdamas empirine tikrove. Bendruomenių plėtra vyko priešingai – jos šaknys susijusios su praktine veikla (Cool, 1993; Craig et al., 2008). Tačiau kyla klausimas, ar istorinis

pagrindas gali būti priežastis to, kad šiandien daug lengviau rasti pedagoginių studijų, besiremiančių bendruomenių plėtros perspektyva, nei rasti socialinės pedagogikos studijų, besiremiančių pedagogika. Kitas svarbus šių dviejų tradicijų skirtumas – geografinis pasiskirstymas. Socialinė pedagogika daugiausia siejama su kontinentine Šiaurės Europos tradicija, o bendruomenės plėtra – su anglosaksiškąja (Kornbreck, 2002). Tačiau situacija pamažu keičiasi. Dabar jau galime matyti, kaip tam tikros socialinio-pedagoginio mąstymo idėjos skverbiasi į Didžiąją Britaniją ir JAV (Comeron, 2004; Eriksson, 2006; Korenbeck, 2009; Petroi, Cameron, 2009). Bendruomenės raida nėra aktuali Švedijoje. Trečias skirtumas gali būti susijęs su valstybės gerove, šalies ir pilietinės visuomenės tradicijomis. Bendruomenės plėtros ekvivalentų Švedijoje galima rasti visuomenės tradicijose. Socialinės pedagogikos tradicija (kalbant apie praktines veiklas) Švedijoje pirmiausia pastebima visuomeniniame gyvenime. Bendruomenės plėtra daugiausia vykdoma per pilietines organizacijas, skirtingas savanoriškas organizacijas, bažnyčias ir t. t. Tuo tarpu socialiniai pedagogai daugiausia įdarbinami viešajame sektoriuje (Eriksson, 2006; Markstrom, 2009).

Atsižvelgiant į skirtingas tradicijas, bendruomenės plėtra apima ir pedagoginį aspektą, o socialinė pedagogika daugiau vertinama kaip socialinis darbas.

Švedijoje, pasak P. Petroi, C. Cameron (2009), šiuo metu suaktyvėjo diskusija dėl didėjančio pedagoginio socialinės pedagogikos vaidmens. Pabrėžiami ugdymo ir tyrimų pedagoginiai elementai, o socialinė pedagogika jau seniai yra populiarūs suaugusiųjų mokymo dalis. Tačiau vertėtų pabrėžti ir tai, kad tiek bendruomenių plėtros, tiek socialinės pedagogikos, tiek ir socialinio darbo ribos tampa vis labiau susijusios ir persipynusios.

Socialinės pedagogikos kaip mokslo paradigų įvairovė ir jų pritaikymas socialinės atskirties srityse

Nors skaičiuojame du dešimtmečius kaip socialinė pedagogika ir socialinis darbas kaip studijų disciplinos, mokslo ir praktinė veikla įsitvirtinimo visuomeniniame gyvenime, tačiau Rytų Europos mokslininkai O. Simen-Severskač (2002), M. Firsovas (2011), V. Smorčkova (2012), V. Smirnova (2012), vokiečių mokslininkas J. Schillingas (2005) atliko socialinės pedagogikos kaip mokslo specialistų rengimo ir praktinės veiklos patikrą. Rusų mokslininkė prof. V. Smorčkova (2012) pasiūlė daugiaparadigmių požiūrį, kuris aktualus šiandienei socialinei pedagogikai, siekiant išryškinti socialinės pedagogikos ir socialinio darbo panašumus ir skirtumus.

Prof. V. Smorčkova (2012) išskiria keletą tokių socialinių-pedagoginių paradigų, kurios aktualios ir šiomis dienomis ir kuriomis galima remtis socialinės atskirties mažinimo tyrimuose.

1. Identiškumo paradigma. Autorė, remdamasi Vakarų šalių mokslininkais, tvirtina, kad socialinės pedagogikos ir socialinio darbo sampratos identiškos, nes iš dalies jų tyrimo sritys pasižymi tokiau pačiu elementu „socialinis“ – priskiriamas visuomenei.

Socialinė pedagogika ir socialinis darbas turi bendrumo su mokslinių disciplinų objektu – žmogaus sąveika su savimi pačiu, su kitais žmonėmis, su sociumu, praktinės veiklos kryptingumu: socialiniai pedagogai ir socialiniai darbuotojai dirba identiškuose veiklos baruose: socialinė pedagogika ir socialinis darbas orientuoti į žmogų kaip visuomenės narį, į žmogaus socialinio elgesio ir socialinių santykių korekciją. Tad, kaip teigia V. Smorčkova (2012), savaime suprantama, kodėl, pavyzdžiui, Vokietijoje, Olandijoje įstatymiškai įtvirtinta viena profesija – diplomuotas socialinis darbuotojas – socialinis pedagogas. Prancūzijoje egzistuojančios panašios profesijos organiškai susijusios su edukacinėmis ir pagalbos funkcijomis.

2. Divergencijos paradigma (lot. *divergentia* – išsiskyrimas, nesutapimas). Socialinė pedagogika ir socialinis darbas istorinės raidos aspektu suprantami kaip savarankiškos veiklos sritys, kurių laikomasi Rusijoje. Remiantis 2011 m. atliktos ekspertinės apklausos rezultatais, absoliuti dauguma socialinės pedagogikos objektų, dalykų yra susiję su socializacijos ir socialinio ugdymo problemomis, asmenybės socialinės kultūros ugdymu, orientavimusi ir pamatinių gyvenimo tikslus, vertybių sistemą, teisingumo sampratą (Smorčkova, 2012).

3. Konvergencijos paradigma (lot. *convergere* – priartėti, susiliesti) suprantama kaip patvirtinimas to, kad socialinės pedagogikos ir socialinio darbo sritys susijungia į bendrą visumą. Socialinė pedagogika ir socialinis darbas suprantami kaip viena veikianti visuomenės pagalbos sfera žmonių socialiniam įgalinimui. Socialinės pedagogikos ir socialinio darbo sričių atskyrimas neatitinka tikrovės, nes jų suaugimas pateikiamas kaip natūralus procesas.

4. Subordinacijos paradigma (lot. *subordinato* – pavaldumas, santykiai tarp hierarchijos vienetų) kelia klausimą, kas yra aukščiau: socialinė pedagogika ar socialinis darbas. Įrodinėjantys socialinės pedagogikos viršenybę, pirmiausia teigia, kad terminas „socialinė pedagogika“, palyginti su „socialiniu darbu“, atsirado anksčiau; antra, pedagogika apima pagalbą ir palaikymą, kurie taikomi socialinėje pedagogikoje. Socialinio darbo „šalininkai“ pabrėžia platesnes, jų nuomone, socialinio darbo įgyvendinimo galimybes, palyginti su socialine pedagogika. Be to, pasak autorių, socialinio darbo samprata vartojama tarptautinėje dalykinėje (profesinėje) kalboje.

5. Substitucinė paradigma (lot. *substitutio* – pakaitalas, pakeitimas vieno kitu, paprastai funkciškai panašiu). Šios paradigmos aspektu į socialinė pedagogika ir socialinis darbas vertinami institucinės priegios požiūriu. Socialinės pedagogikos ir socialinio darbo kaip socialinio instituto kontekste turima galvoje pakeitimą kokio nors instituto elemento kitu. Šiuo požiūriu „institutas“ atspindi ypač daugiabriaunį santykių lygį, siekiant iš karto nustatyti svarbiausią vieno instituto pokyčių agentą, nekalbant apie kokią nors sisteminę transformaciją. Socialinio darbo pedagogizavimo procesas leidžia kalbėti apie socialinės pedagogikos substituciją (pakeitimą), kurią pastebi klientai. Jis vis labiau tampa visuomenės narių nepertraukiamos socializacijos dalimi, taip pat aktualus profesinėse srityse (išplėtimas tokių profesinių sričių, kurios iki šiol buvo priskiriamos socialinės pedagogikos kompetencijai). Pavyzdžiui, tokios ugdymo kryptys kaip mokykla papildomos intensyviomis

socialinio darbo intervencijoms ir, atvirkščiai, socialinis darbas išsikelia sau tikslus, kurie nuo seno buvo priskiriami ugdymo institucijoms). Pasak V. Smorčkovos (2012), naujausioje mokslinėje literatūroje substitucijos pavyzdžiai pateikti lygiagrečiai. Dažnai kai kurie autoriai neskiria socialinės pedagogikos ir socialinio darbo sampratų ir jas laisvai taiko, nors tai teikia neaiškumo, apie ką autorius kalba – apie socialinę pedagogiką ar socialinį darbą.

6. **Subsumcijos paradigma** (lot. *sub-sum* – būti priklausomam). Šioje paradigmoje, skirtingai nuo kitų, išryškėja dvi viena kitai priešingos kryptys. Iš vienos pusės, mokslininkai bando įtikinti mokslinę bendriją, kad socialinis darbas apima ir socialinę pedagogiką, tikėdamiesi, kad socialinis darbas kaip pirminių labdaringos veiklos ir globos formų perėmėja (tęsėja). Tačiau ši samprata daug platesnė nei pedagoginis poveikis ir žmogaus teisių gynimo veikla, teikiant jam pagalbą individui (M. Richmond, J. Adams). O socialinė pedagogika reiškia veiklos, susijusios su pedagoginiais tikslais, sritis, taip pat socioeducacinį darbą su suaugusiaisiais. Švedų ir anglų mokslininkai laiko socialinius pedagogus viena iš trijų pagrindinių socialinių darbuotojų grupių (dvi kitos – socialiniai darbuotojai, vykdančys neįgalųjų ir ligonių slaugą; socialiniai darbuotojai, vykdančys patronažo funkcijas ir pagalbą gyventojams organizavimą). Analizuojant Rytų Europos socioeducacinio darbo tematikos mokslinius tekstus (Kuznecova, Zimniaja, 2012), pastebimas siekimas įrodyti, jog socialinė pedagogika yra didesnė, platesnė turinio apimtimi, t. y. palyginti su socialinio darbo samprata. Teoriniuose darbuose randame tvirtinimų, jog socialinė pedagogika gali būti traktuojama kaip viena iš svarbiausių socialinio darbo pagrindų, jog ji socialinio darbo šerdis. Kitaip tariant, be socialinės pedagogikos taikymo, socialinis darbas negali egzistuoti. Tai nulemia, kad sprendžiant klientų socialines problemas yra tikslingai taikoma socialinė pedagogika. Būtent aukšti siekiai (gili prasmė) ir vertybės lemia socialinio pedagogo poziciją ir paskirtį. A. Mudrikas (2012) pastebėjo, kad bet kuris socialinis pedagogas yra socialinis darbuotojas, bet ne kiekvienas socialinis darbuotojas gali būti socialiniu pedagogu.

7. Lygiagrečiai su socialinės pedagogikos ir socialinio darbo koreliacijos teorijomis ypač diskutuotina laikoma **alternatyvioji paradigma**. Konceptualūs užsienio mokslininkų alternatyvumo teorijų pagrindai veda prie idėjos, sprendžiančios socialinio darbo ir socialinės pedagogikos identifikacijos problemas, teoriškai ir praktiškai vartojant naujus terminus.

Įvairių socialinio darbo paradigmu pateiktis ir aptartis kelia pagrįstą klausimą, ar socialinei pedagogikai ir socialiniam darbui reikalinga viena paradigma, ar gali būti įvairūs paradigmniai požiūriai į šios srities teorijos praktinį pažinimą.

Prieš daugiau nei dvidešimt metų Rusijos švietimo akademijos mokslininkai, prasidėjus „atšilimo“ ir pertvarkos epochai, sukūrė tarptautinį su JAV ir Vakarų Europos mokslininkais konsorciumą ir jo struktūrinį vienetą – laikiną mokslinį kolektyvą „Mokykla–mikrorajonas“ (1989–1992), kurio veikloje, kuriant naują posovietinių šalių socialinės pedagogikos profesiją, dalyvavo ir Lietuvos mokslo atstovai. Tačiau praėjus 20-mečiui, socialinė pedagogika netenka savo pirmykščių pozicijų kaip savarankiška mokslinio pažinimo ir praktinės veiklos sritis, o minėti rusų mokslininkai pažymi, kad socialiniame darbe stiprėja pedagoginis dėmuo tiek teoriniu, tiek ir praktiniu lygmeniu. Tam turėjo įtakos tiek Rusijos, tiek kitų Rytų Europos

šalių socialinė politika, teikianti prioritetą, visų pirma, socialiniam darbui: kitas faktorius, sujungiantis mokslininkų bendruomenes, yra tikslinis atskirų tyrimų kryptis finansavimas (pvz., grantų sistema). Kadangi socialinės pedagogikos paradigma ne tik sistemina mokslines žinias, bet ir numato tyrimų kryptis, tad pats prioritetinių perspektyvių programų finansavimas lemia ir mokslinių paieškų sritį. Akivaizdu, jog gyventojų socialinės apsaugos sistemos pertvarkymas į rinkos santykius grįstą sritį ir jos komercializavimas artimiausiu metu gali atsakyti į vienareikšmišką klausimą – būti (ir kioje paradigmoje?) ar nebūti socialinei pedagogikai šios srities mokslui ir praktikai Rytų Europoje? Tačiau šį klausimą, visų pirma, kelia Rusijos socioedukacinio darbo teoretikai. Šio straipsnio autorės mano, kad bet kokios metodologinio pobūdžio diskusijos socialinės pedagogikos tema ir visais atvejais yra naudingos.

Išvados

1. Globalizacijos sukeltų pasaulinių finansinių, ekonominių krizių, akivaizdaus kibernetinės socializacijos poveikio žmonijai, o ypač jaunajai kartai, sąlygomis Vakarų, Rytų ir Vidurio Europos, Skandinavijos šalių edukologai tyrinėtojai atkreipė dėmesį į socialinės pedagogikos kaip mokslo ir praktinės veiklos svarbą šiuolaikinio pasaulio kontekste. Iškiliausi socialinės pedagogikos tyrinėtojai iš įvairių šalių akcentuoja socialinės pedagogikos kaip mokslo, profesinio rengimo ir praktinės veiklos sritį, kuri nukreipta į žmogų supančios aplinkos pokyčius, siekiant sukurti kokybiškesnius, tvaresnius santykius sociume, taip pat pedagogiškai kompetentingai prisidėti ugdant asmenybes, ieškoti optimalių sprendimų ir ginti žmogaus teises. Moksliniu požiūriu aktuali tampa Rusijos švietimo akademijos sukurta socialinės pedagogikos plėtros koncepcija, neturinti analogų kitose šalyse. Suomijos ir Švedijos mokslininkų požiūriu šiuolaikinė socialinė pedagogika turėtų būti vertinama kaip praktinė veikla ir filosofinė pareiga su jos pačios demokratiniu, humanistiniu požiūriu į pasaulį.

2. Socialinės atskirties įveikimo ekonominės ir finansinės krizės sąlygomis aktuali tampa socialinės pedagogikos paradigmų įvairovė. Įvairių socialinio darbo paradigmų analizė inspiruoja probleminį klausimą, ar socialiniai pedagogikai ir socialiniam darbui šiuolaikinėmis globalizacijos sąlygomis reikalinga bendra paradigma, ar gali lygiaverčiai egzistuoti įvairūs paradigmniai požiūriai į šios srities praktinį pažinimą.

Literatūra

- Cameron, C. (2004). Social pedagogy and case: Danish and German practice in young people resident case. *Journal of Social Work*, 4 (2), p. 133–151.
- Community Development in Theory and Practice*. (2008). G. Craig; K. Popple and M. Shaw (eds). An International Reader, Spokesman, Nottingham.

- Community Development in Theory and Practice. In: M. Shaw (eds.). *An International reader, Spokesman*, Nottingham.
- Eriksson, L. (2006). *Socialpedagoger utan gränser – en studie om sociaklopedagogiska innebörder*, Skapande vetande 47, Linköping.
- Hämäläinen, J. (2003). The concept of social pedagogy in the field of social work. *Journal of Social Work*, 3, p. 69–80.
- Kornbeck, J. (2002). Faelles kerne versus nacional kontekst? Socialpaedagogikken pa europakortet. I., *Tidskrift for Socialpaedagogik*, 10, p. 42–55.
- Kornbeck, J. (2009). Important but widely misunderstood: the problem of defining social pedagogy in Europe. In: J. Kornbeck, and N. Rosendal Jensen (eds.) *The Diversity of Social Pedagogy in Europe*, Europaoscher Hochschulverlag GmbH end Co KG, Bremen.
- Mayo, M. (1995). (2008). Introduction: community development, contestations, continuities and change. In: G. Craig, K. Popple, and M. Shaw, end, *Community Development in Theory and Practice*. An International Reader, Spokesman, Nottingham.
- Markstrom M. (2005). Forskolan som normaliseringspraktik en etnografisk studie. *Linkopings Studies in Pedagogic*. Practickes No. 1, Linlopings universitet, institutionen for utbildningsvetenskap, Linköping.
- Natorp, P. (1994). *Sozialpadagogik*. Framanns, Stuttgart.
- Petroi, P. and Camerton, C. (2009). Importing social pedagogy? In: J. Kornbeck and N. Rosendal Jensen, ens, *The Diversity if Social Pedagogy in Europe*, Europaoscher Hochshulverlag GmbH end Co KG, Bremen.
- Sehilling J. (2005). *Soziale Abeit. Geschichte- theorie- Profession*. Ernst Reichardt. Gmbh-CoKG, Verlag, Munchen, s. 149.
- The Diversity of Social Pedagogy in Europe*. (2009). J. Kornbeck and Jensen N. Rosendal (eds). Europaoscher Hochshulverlag GmbH end Co KG, Bremen.
- Van der Veen, R. (2003). *Community development as citizen education*, Vaxjo University Press, Vaxjo.
- Бочарова, В. (2012) Социальная педагогика: интеграция фундаментальных и экспериментальных исследований в социальной сфере. In: *Социальная педагогика как наука, профессиональное образование и сфера социальной практики*. Материалы международного форума ведущих специалистов России в области социальной педагогики 22–23 марта 2012 г., Москва, Современное образование, с. 5–19.
- Мудрик, А. В. (2012). Поколение как субъект социального воспитания. *Современное образование*. Материалы международного форума ведущих специалистов России в области социальной педагогики 22–23 марта 2012 г., с. 75–82.
- Симен-Северскач, О. В. (2002). *Социальная работа и социальная педагогика: научные подходы и различия*. О. В. Симен-Северскач Вест СевКав ГТУ Сев. Гуманитар. Науки. Ставрополь. Вып. 7.
- Сморчкова, В. (2012). *Проблема полипарадигмальности социальной педагогики как науки, профессионального образования и практики*. там же, с. 104–111.

Фирсов, М. В. (2011). Трансверсальный подход в отечественной социальной педагогике и социальной работе. *Педагогическое образование и наука*, № 1, с. 15–21. Режим доступа: <http://elibrary.ru/full_text.asp?id=17066167>.

Social pedagogy as verification of science and practice opportunities overcoming social exclusion (methodological approach)

Irena Leliūgienė¹, Angelė Kaušylienė²

¹ Mykolas Romeris University,
e-mail irena.leliugiene@gmail.com

² Institute of Social Communication, Lithuanian University of Educational Sciences,
e-mail angele.kausyliene@leu.lt

Summary

Abstract. Verification of the educational potential of social pedagogy as a science and practice is highlighted in the article. Social pedagogy is revealed as a diversity of scientific paradigms and their verification in modern areas of social exclusion. The article analyzes the conceptions of social pedagogy development and discloses the applicability of social pedagogy while overcoming social exclusion.

Keywords: *social pedagogy, social exclusion, social environment.*

Įteikta / Received 2013-11-25
Priimta / Accepted 2014-01-15